

روند طرح‌ریزی و اجرای عملیات بیت‌المقدس

دکتر حسین علایی

تنظیم: سیدمحمد طباطبایی*

<p>حسین علایی از فرماندهان قرارگاهی سپاه در دوران دفاع مقدس، در دوره اول انتقال تجربیات فرماندهان سپاه که در دی‌ماه ۱۳۹۴ در مناطق عملیاتی دفاع مقدس (خوزستان) برگزار شد، کلیات عملیات بیت‌المقدس را در چند بخش برای دانشجویان دافوس تشریح کرد. وی در بخش نخست، با اشاره به محورهای اصلی هجوم عراق به خوزستان، عملیات‌های آزادسازی سرزمین‌های اشغالی کشورمان را برشمرد و درباره اهداف عملیات‌های ثامن‌الائمه^(ع)، طریق‌القدس و فتح‌المبین و نتایج و دستاوردهای آنها مطالبی را به‌اختصار بیان کرد.</p>	<p>چکیده</p>		
<p>بخش سوم مباحث دکتر علایی که مهم‌ترین بخش سخنان ایشان بود درباره کلیات عملیات بیت‌المقدس است. ایشان در این بخش با اشاره به چگونگی طرح‌ریزی عملیات در قرارگاه قدس سپاه، پیشنهادهای سپاه و ارتش را درباره طرح عملیات، همراه با نقاط ضعف و قوت آنها بیان کرد. وی در این بخش، دلایل پذیرش طرح سپاه را استفاده از نقطه ضعف خطوط دشمن، ابتکار عمل و رعایت اصل غافلگیری دانست و پس از تشریح مراحل چهارگانه عملیات، عملیات بیت‌المقدس را یکی از بارزترین و گسترده‌ترین عملیات‌های دوران دفاع مقدس خواند که دستاوردهای بسیاری برای جبهه اسلام داشت.</p> <p>واژگان کلیدی: حسین علایی، انتقال تجارب، تجارب فرماندهان، دفاع مقدس، عملیات بیت‌المقدس، دانشگاه امام حسین^(ع).</p>			

محورهای اصلی تهاجم ارتش عراق در جبهه جنوب

دکتر حسین علایی در ابتدای بحث خود، محورهای اصلی هجوم عراق به خوزستان را که شامل ۳ محور عمده بود،

تشریح و اظهار کرد:

۱. جبهه شمال خوزستان

عراق پس از ورود به خاک ایران، می‌بایست زمینه ماندگاری نیروهای خود در خوزستان را فراهم می‌کرد. یعنی شرایطی را فراهم می‌آورد که اگر ایران قصد مقابله داشته باشد، نتواند به‌راحتی نیرو، تجهیزات و امکانات به‌سمت خوزستان روانه

«مهم‌ترین محور تهاجم ارتش عراق به ایران، جبهه

جنوب می‌باشد. این محور شامل استان خوزستان است که هدف عراق در این جبهه عبارت بود از تصرف کامل ساحل شمالی اروندرود و اشغال بخش عمده‌ای از خوزستان. در هجوم سراسری عراق به خاک ایران، رژیم بعث ۳ محور

* کارشناس مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

کند. در این صورت کمترین آسیب به نیروهای عراقی وارد می شد و نیز امکان ماندگاری و امنیت آنها در منطقه بیش از پیش تأمین می شد. بنابراین عراق می بایست محور کلیدی اندیمشک - تهران را به هر نحو ممکن مسدود می کرد. این محور به عنوان گلوگاه خوزستان مطرح است و به اذعان کارشناسان نظامی چنانچه این محور توسط دشمن بعثی اشغال می شد، کار اشغال خوزستان از جهاتی تمام شده تلقی می شد.

۲. جبهه میانی خوزستان

از نظر سیاسی، عراق در هجوم سراسری به ایران، به دنبال استقلال سیاسی خوزستان از حاکمیت مرکزی بود. در واقع صدام به دنبال فرصتی بود تا خوزستان را به عنوان دولتی دست نشانده برای اهداف خود در منطقه قرار دهد.

محور مهم پدافندی عراق

سردار علایی در ادامه مباحث خود، با بیان نکاتی درباره محور پدافندی عراق و اهمیت این محور در دفاع از پایتخت عراق در مقابل حمله احتمالی ایران افزود:

«عراق در هجوم سراسری به ایران بایستی به دنبال راهکاری برای تأمین پایتخت خود یعنی بغداد باشد. نگرانی از حمله ایران از سمت مرزهای غربی یعنی میمک به سمت مندلی و بغداد باعث شد تا عراق در این محور مهم اقدام به پدافند کند. سه محوری که در منطقه خوزستان از آنها یاد شد در واقع محورهای آفندی (تهاجمی) ارتش عراق محسوب می شدند، اما این محور به عنوان یک محور پدافندی (دفاعی) از نظر نظامی و سیاسی برای عراق اهمیت فوق العاده ای داشت. عراق این پیش بینی را می کرد که چنانچه در محور اندیمشک - تهران موفق به بستن گلوگاه خوزستان شود، شرایط برای فشار ایران به این کشور در محور مرزهای غربی

اسناد و اطلاعات موجود به ما پاسخ دقیق و روشنی نمی دهد که آیا از نظر نظامی عراق در این مسیر به دنبال اشغال کامل خوزستان بوده است یا خیر، ولیکن عراقی ها برای اینکه در این منطقه دست بالا داشته باشند، باید هر جور شده بود خوزستان را تصرف یا حداقل تأمین می کردند. بنابراین عراقی ها در این جبهه جهت تأمین یا تصرف شهر اهواز، از مسیر چزابه وارد ایران شدند و با تصرف شهرهای بستان، سوسنگرد و حمیدیه خود را به این شهر نزدیک کردند.

۳. جبهه جنوبی خوزستان

یکی از اهداف مهم صدام از حمله به ایران، تسلط بر سواحل شمالی اروندرود بود. در این راستا باید معاهده ۱۹۷۵ الجزایر به نحوی لغو می شد. بنابراین از نظر نظامی برای تحقق هدف ملغی کردن معاهده مرزی الجزایر می بایست ساحل اروندرود را به صورت سراسری تصرف می کرد. نیروهای عراقی در

دکتر حسین علایی عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین^(ع)، اردوگاه میناق آبادان، اردیبهشت ۱۳۹۵.

جنگ تحمیلی همواره مبنای عمل فرماندهان صحنه عملیات محسوب می‌شد و آن اینکه اولاً، به‌عنوان کشوری که مورد تعرض ارتش عراق واقع شده است، هیچ‌گاه تجاوز را نمی‌پذیریم و ارتش متجاوز را بیرون خواهیم کرد؛ ثانیاً، عراق باید به مرزهای مشخص شده در قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر بازگردد.

صدام با پاره کردن قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر درست چهار روز قبل از حمله سراسری به ایران، عملاً معاهده مرزی بین دو کشور را نپذیرفت و در راستای اهداف جاه‌طلبانه و زیاده‌خواهانه، با شروع جنگ تحمیلی علیه ایران به‌عنوان متجاوز شناخته می‌شد. از آن طرف، ایران برای حفظ تمامیت ارضی خود، در جهت بیرون راندن ارتش عراق و دفع تجاوز مهاجمان بعثی، راهی جز راه حل عملیات نظامی نمی‌شناخت.

ایران برای دفع تجاوز ارتش عراق، مسیر ویژه و جالبی در نظر گرفت که در واقع از هدایت‌های امام خمینی^(ع) نشئت

و هجوم به سمت پایتخت آن به‌عنوان هدفی استراتژیک در جنگ فراهم می‌شود. بنابراین محور غرب می‌توانست یک محور ویژه برای عراق محسوب شود و از این جهت، امکانات پدافندی خود را در این محور بسیج کرد تا سدی در مقابل نیروهای ایرانی برای تأمین حداکثری بغداد پایتخت عراق باشند.»

ثامن‌الائمه^(ع)، آغاز عملیات‌های آزادسازی سرزمین‌های اشغالی

سردار علایی با بیان اهمیت آزادسازی مناطق اشغال شده کشورمان، عملیات ثامن‌الائمه^(ع) را اولین اقدام منطقی و حساب شده ایران در برابر تجاوز عراق دانست. وی جمله تاریخی امام^(ع) مبنی بر لزوم شکسته شدن حصر آبادان را مبنای اصلی طرح‌ریزی این عملیات برشمرد و گفت:

«ز همان روزهای آغازین جنگ، حضرت امام^(ع) دو حرف اساسی را مطرح کردند که از ابتدا تا انتهای دوران

عملیات طریق القدس

سردار علایی در ادامه مطالب خود درباره آزادسازی مناطق اشغالی، عملیات طریق القدس را از نظر تاکتیکی و وسعت منطقه عملیاتی حائز اهمیت دانست و افزود:

«پس از عملیات شکست حصر آبادان که ضربه اول و اساسی به ارتش عراق بود، بلافاصله افکار فرماندهان سپاه و ارتش متوجه منطقه جدید عملیاتی در منطقه بستان و سوسنگرد شد. مناطقی که برای عملیات طریق القدس در نظر گرفته شد در واقع بین قوای جنوبی و شمالی دشمن در استان خوزستان قرار داشت. انجام این عملیات می‌توانست بین قوای شمال و جنوب دشمن شکاف ایجاد کند. این امر سبب تفکیک قوای دشمن و ضعف تاکتیکی آنها می‌شد. از طرفی در آن برهه انتخاب چنین نقطه‌ای از نظر وسعت منطقه عملیاتی با توجه به توان نظامی و محدودیت زمانی ما، بهترین گزینه جهت انجام عملیات محسوب می‌شد. به هر حال، قبل از فتح خرمشهر می‌بایست در این منطقه خود را تقویت می‌کردیم و ارتش و سپاه با آمادگی بیشتر به سمت عملیات‌های بزرگ بعدی می‌رفتند و در واقع تجربه عملیات طریق القدس از این جهت حائز اهمیت بود که بخش‌های دیگری از سرزمین‌های ایران آزاد می‌شد و نیروهای بیشتری از سرزمین‌های ایران آزاد می‌شد. این عملیات به افزایش توان نظامی ما کمک کرد و قدرت طرح‌ریزی عملیاتی ما را افزایش داد. یعنی در بستر این عملیات یاد گرفتیم چگونه با توجه به نقاط ضعف دشمن، با او بجنگیم و موفق شدیم.»

عملیات فتح المبین

سردار علایی با تشریح ابعاد مختلف این عملیات بزرگ، گفت: «عملیات فتح المبین در واقع به‌عنوان سومین عملیات بزرگ ایران با هدف آزادسازی مناطق اشغالی در منطقه غرب

گرفته بود. امام در ۱۴ آبان سال ۱۳۵۹ در جلسه دیدار با آیت‌الله جمعی امام جمعه آبادان، و سایر مسئولان این شهر فرمودند که حصر آبادان باید شکسته شود. اینکه در دوران جنگ، امام درباره مناطق عملیاتی اظهار نظر کنند و نقاط خاصی را به‌عنوان اهداف استراتژیک در عملیات‌ها مورد توجه قرار دهند، کم‌سابقه بود. در طول دوران دفاع مقدس، امام معمولاً نمی‌فرمودند که فرماندهان بروند در کجاها عمل کنند، ولی در این مورد در همان روزهای نخستین جنگ فرمودند که "حصر آبادان باید شکسته شود". همین جمله تاریخی امام، مبنای طرح‌ریزی و انجام عملیات بزرگ و اساسی ثامن الائمه^(ع) شد. این عملیات نظامی در واقع اولین اقدام درست و حسابی و منطقی ایران برای دفع تجاوز ارتش عراق محسوب می‌شد.

این عملیات منشأ برکات و فواید زیادی در دوران جنگ شد. از نظر تاکتیکی و طراحی عملیات رشد کردیم و با تمرکز قوا، نیروها سازماندهی شدند. یعنی در این عملیات یاد گرفتیم که چگونه تمرکز قوا داشته باشیم. وحدت ارتش و سپاه در این عملیات محقق شد و بالاخره با همکاری بسیج، سپاه و ارتش، با طراحی دقیق عملیاتی توسط فرماندهان، عملیات موفق ثامن الائمه^(ع) ظرف دو روز صورت گرفت و حصر آبادان شکسته شد. در واقع این عملیات آغازی بر تبدیل ضعف نظامی ایران به نقطه قوت و برتری نظامی بر عراق شد و نخستین گام از طرح‌ریزی عملیات‌های منظم و گسترده به‌منظور آزادسازی سرزمین‌های اشغالی کشور به حساب آمد.»

سردار علایی:

عملیات فتح المبین جهش بزرگی در قدرت رزمی ایران را به نمایش گذاشت که امکان تغییر موازنه قوا را به نفع جمهوری اسلامی ایران پدید آورد.

وسعت آن بیش از نیمی از سرزمین لبنان بود حمله کرد؛ و چگونه باید قوای دشمن را در این ناحیه منهدم کرد؟ دو گروه طرح‌ریزی جداگانه از سپاه و ارتش، نزدیک به ۲۰ روز پس از عملیات فتح‌المبین برنامه‌ریزی‌های خود را انجام دادند و طرح‌های عملیاتی خود را آماده کردند. سپس اعضای این دو گروه در قرارگاه مرکزی و مشترک ارتش و سپاه به نام قرارگاه کربلا حاضر شدند و در حضور فرمانده کل سپاه و فرمانده نیروی زمینی ارتش، طرح‌ها و پیشنهادهای

پیش‌نهادهای ارتش در عملیات بیت‌المقدس این بود که تک اصلی در محور شمال به جنوب منطقه عملیاتی، از طریق عبور عمده قوا از جاده اصلی اهواز - خرمشهر باشد.

خود را درباره انتخاب راهکار مناسب مطرح کردند. با توجه به شکل جغرافیایی زمین موردنظر برای عملیات و نیز نحوه آرایش نیروهای عراقی، دو راهکار مقدماتی در جلسات طرح‌ریزی عملیات ارائه شد؛ یکی حمله از جاده اهواز - خرمشهر و دیگری عبور عمده نیروها از رودخانه کارون.»

طرح ارتش؛ حمله از جاده اهواز - خرمشهر

پیش‌نهادهای ارتش در عملیات بیت‌المقدس این بود که تک اصلی در محور شمال به جنوب منطقه عملیاتی، از طریق عبور عمده قوا از جاده اصلی اهواز - خرمشهر باشد. سردار علایی ضمن تشریح این طرح گفت:

«براساس این طرح، استفاده از جاده مواصلاتی اهواز - خرمشهر، محور تلاش اصلی و محور به‌کارگیری عمده قوا محسوب می‌شد. همچنین حمله به مواضع دشمن با اتکا بر یک معبر زمینی مطمئن و عبور از رودخانه کارون از

شوش تا مرز فکه اجرا شد که نقش مهمی در تثبیت قوای ایران و تضعیف جبهه دشمن داشت.

عملیات فتح‌المبین جهش بزرگی در قدرت رزمی ایران را به نمایش گذاشت که امکان تغییر موازنه قوا را به نفع جمهوری اسلامی ایران پدید آورد. موفقیت در این عملیات، روحیه اطمینان به پیروزی و باور به "ما می‌توانیم" را در بین برنامه‌ریزان و طراحان و رزمندگان اسلام بالا برد. در جریان این عملیات غنایم زیادی به دست آمد که در اجرای عملیات بیت‌المقدس به کار آمد. مهمات به‌جامانده از دشمن در فتح‌المبین، بخش عمده‌ای از نیازهای پشتیبانی آتش یگان‌های سپاه را در فتح خرمشهر تأمین کرد. در واقع این غنایم گسترده، موجبات گسترش و تجهیز هرچه بیشتر یگان‌های سپاه به ویژه توپخانه و زرهی را فراهم آورد.»

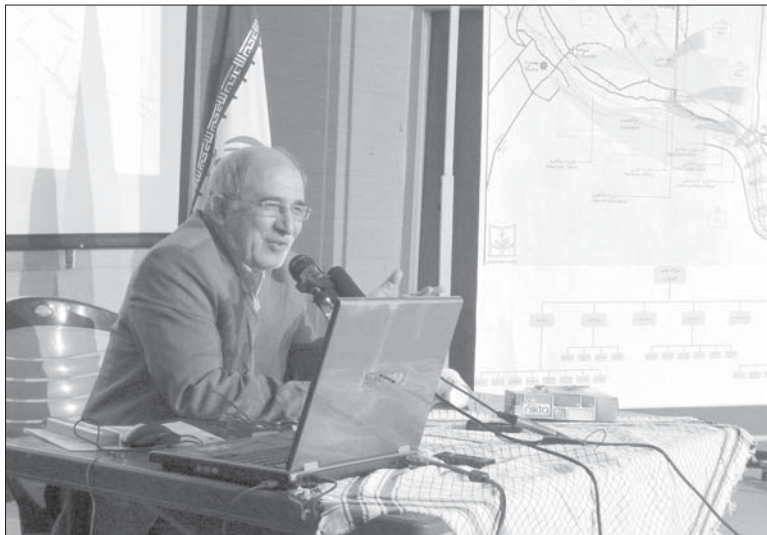
طرح‌ریزی عملیات بیت‌المقدس

سردار علایی در ادامه مطالب خود با بیان چگونگی آماده‌سازی طرح عملیات سرنوشت‌ساز بیت‌المقدس اظهار کرد:

«پس از پایان عملیات فتح‌المبین بلافاصله برنامه‌ریزی‌های اجرایی و تلاش برای طرح‌ریزی و اجرای عملیات بیت‌المقدس آغاز شد. البته به موازات آماده‌شدن برای عملیات فتح‌المبین، یک قرارگاه از سپاه (قرارگاه قدس) به فرماندهی برادر احمد غلامپور، مسئولیت شناسایی و کسب اطلاعات از قوای دشمن و نیز برنامه‌ریزی اولیه برای طرح‌ریزی عملیات بیت‌المقدس را بر عهده داشت.

جلسات متعدد با حضور فرماندهان ارتش و سپاه در قرارگاه مرکزی کربلا برای بررسی ابعاد عملیات جدید شکل گرفت. در این جلسات بررسی شد که چه اقداماتی باید صورت گیرد؛ چگونه باید به منطقه عملیاتی بیت‌المقدس که

دکتر حسین علایی عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین^(ع)، اردوگاه میناق آبادان، اردیبهشت ۱۳۹۵.

در فضای بین هالوب تا دارخوین در غرب رودخانه کارون قرار داد.»

هالوب تا دارخوین؛ قلب منطقه عملیاتی بیت المقدس

دکتر حسین علایی طبق طرح سپاه، نقطه تعادل و کانون ضعف دشمن را در این عملیات، منطقه هالوب تا دارخوین دانست و از آن به عنوان قلب منطقه عملیاتی بیت المقدس یاد کرد. وی درباره اهمیت این منطقه گفت:

«گر رزمندگان اسلام به این منطقه دسترسی پیدا می کردند، موفق می شدند بین نیروهای شمال و جنوب ارتش عراق فاصله بیندازند و کمر دشمن را بشکنند. این منطقه از ایستگاه حسینیه تا مرز بین المللی از یک سو و از آنجا تا نقطه مرزی کوشک از سوی دیگر ادامه داشت و دوزنقه ای به وسعت ۵۰۰ کیلومتر مربع را تشکیل می داد. دسترسی به این منطقه می توانست ۳ مشکل اساسی را برای ارتش بعثی ایجاد کند: نخست آنکه قوای ایران برخلاف آرایش

شرق به غرب منطقه عملیاتی با عبور عمده قوا از رودخانه کارون در حدفاصل آب گرفتگی شمال تا سلمانیه. بر این اساس، یگان های عملیاتی باید در منطقه بین دریسه تا سلمانیه به عنوان تلاش اصلی با تاکتیک "هجوم انبوه" از رودخانه کارون عبور می کردند و خود را به جاده اهواز-خرمشهر می رساندند. در این طرح، حمله از منطقه جنوب غربی اهواز نیز به عنوان تلاش پشتیبانی تلقی می شد.

در این راهکار، عبور عمده نیروها از رودخانه کارون و از ناحیه شمال شرقی خرمشهر و تا حدودی در نزدیکی های آن شهر صورت می گرفت. این تاکتیک کاری فوق العاده مهم و همراه با خطر پذیری فراوان بود، ولی در عین حال راهکاری ابتکاری و ارزشمند و با دستاوردهای بالا پیش بینی می شد. این راهکار که بسیار مورد توجه قرار گرفت و در نهایت به تصویب رسید و اجرا شد، با این استدلال پذیرفته شد که شناسایی های صورت گرفته و اطلاعات کسب شده از دشمن نشان می داد که ضعیف ترین منطقه استقرار قوای دشمن

روند طرح ریزی و اجرای عملیات بیت المقدس

فرماندهان و طراحان در قرارگاه فرماندهی، دو روش در طراحی عملیات در پیش داشتند. درواقع برای این عملیات مهم، دو تصمیم عملی وجود داشت: یا باید به صورت تدریجی و منطقه به منطقه (تفکیکی) پیش می رفتیم و مناطق را کم کم آزاد می کردیم، یا به روش یکپارچه و تحت یک عملیات سراسری و گسترده مناطق اشغالی را یکجا آزاد می کردیم که پس از بحث های فراوان قرار شد که عملیات طبق طرح ریزی انجام شده به صورت سراسری و یکپارچه انجام گیرد.

تدابیر پدافندی عراق برای خرمشهر

سردار علایی در ادامه با اشاره به برنامه ریزی ها و تدابیر عراق به منظور دفاع از خرمشهر، درباره موانع گسترده پدافندی عراق در اطراف این شهر گفت:

«ارتش عراق از مدت ها قبل سمت اصلی تهاجم نیروهای ایرانی را از مسیر جاده اهواز - خرمشهر پیش بینی کرده بود. بنابراین عراق دو لشکر بر قدرت ۵ مکانیزه و ۶ زرهی خود را در جنوب غربی اهواز و در مسیر جاده اهواز - خرمشهر و در دشت جفیر آرایش داده بود. این دو لشکر با کمک آب گرفتگی موجود در کنار جاده اهواز - خرمشهر و طرح ریزی آتش انبوه توپخانه و نیز ایجاد استحکامات قوی و پیش بینی یگان های احتیاط، به پدافند از این منطقه می پرداختند. دشمن برای پدافند از ضلع شرقی نیروهای خود در امتداد رودخانه کارون، با این تصور که تهاجم اصلی قوای ایرانی از این منطقه امکان ندارد، تنها به استقرار ۳ گردان پوششی و تأمین در فاصله ۵ کیلومتری رودخانه کارون تا جاده اهواز - خرمشهر اکتفا کرده بود. همچنین احتیاط های متحرکی را برای مقابله با هر گونه حادثه ای در کنار جاده اهواز - خرمشهر پیش بینی کرده بود. سپاه سوم عراق مهم ترین تدابیر دفاعی خود را برای

موضع گیری دشمن، به نوعی از پهلو و از جناح یگان های ارتش بعثی وارد عمل می شدند و خود را به عقبه های لشکرهای ۵ و ۶ دشمن نزدیک می کردند. با ادامه این پیشروی، دشمن احساس می کرد این دو لشکر مهم در محاصره رزمندگان ایرانی قرار خواهند گرفت. دوم آنکه حرکت یگان های سپاه ارتش به سمت مرز بین المللی، این تصور را در دشمن پدید می آورد که ممکن است ادامه تک قوای اسلام به سمت نشوه و بصره باشد و دومین شهر بزرگ عراق در معرض خطر

جدی قرار گیرد. سوم اینکه دشمن احساس می کرد با ادامه عملیات، خرمشهر را از دست خواهد داد و لذا آرایش پدافندی ارتش بعثی در شرق و شمال این شهر بی اثر خواهد شد. بنابراین، به نظر می رسید دشمن در نهایت با این نگرانی ها دچار تردید و ابهام شود. با چنین دلایلی، این راهکار برای تهاجم به مواضع دشمن انتخاب شد و همه تلاش ها و برنامه ریزی ها برای استفاده از آن صورت گرفت.

البته عبور از رودخانه کارون مستلزم خطوط مواصلاتی و پشتیبانی و تهیه تدارکات و تجهیزات گسترده ای بود که تأمین آنها کار ساده ای نبود و از این جهت، پشتیبانی عملیات با سختی همراه بود. از طرفی، در صورت پدافند دشمن در روزهای بعدی عملیات، چون عقبه نیروهای خودی رودخانه کارون بود، لذا رزمندگان اسلام با مشکلات پیچیده ای مواجه می شدند. با توجه به گستردگی منطقه عملیاتی بیت المقدس،

ارتش عراق از مدت ها قبل سمت اصلی تهاجم نیروهای ایرانی را از مسیر جاده اهواز - خرمشهر پیش بینی کرده بود. بنابراین عراق دو لشکر بر قدرت ۵ مکانیزه و ۶ زرهی خود را در جنوب غربی اهواز و در مسیر جاده اهواز - خرمشهر و در دشت جفیر آرایش داده بود.

قرارگاه عملیاتی زیر نظر قرارگاه مرکزی کربلا سازماندهی شد. براساس طرح مانور نهایی، قرارگاه فتح در مرکز، قرارگاه نصر در سمت چپ و قرارگاه فتح در جنوب مأموریت تلاش اصلی و عبور از رودخانه کارون را بر عهده داشتند. در نهایت قرار بود نیروهای قرارگاه نصر، بنا به دستور از تنومه عبور کنند و خود را به پل‌های بصره در کنار شطالعرب (اروند رود) برسانند. قرارگاه قدس نیز در شمال در مرحله نخست عملیات، وظیفه درگیر نگاه داشتن قوای ارتش

از دست‌ندادن خرمشهر به کار بسته بود و با همه قوا از این شهر حفاظت می‌کرد. ارتش عراق یک پدافند ۱۸۰ درجه‌ای از شرق و از شمال شهر با رده‌های دفاعی متعدد برای حفظ خرمشهر پیش‌بینی کرده بود. ارتش متجاوز با تخریب برخی خانه‌های مردم در ضلع شرقی و شمالی این شهر، یک رده دفاعی برای نیروهای خود ایجاد کرده بود. مقاومت در خرمشهر و نگهداری این شهر در هر شرایطی، از راهبردهای اساسی ارتش بعثی بود.

عراق از برنامه ایران برای آزادسازی خرمشهر مطمئن شده بود؛ لذا ۲ هفته پیش از آغاز عملیات بیت‌المقدس، به‌صورت تعجیلی شروع به میله‌کوبی و نصب موانع عمودی در برخی از فضاهای باز شهر خرمشهر کرد تا با عملیات هلی‌برن ایران مقابله کند.

عراق را انجام می‌داد. بنابراین قرارگاه قدس هم مأمور حمله از سمت شمال منطقه عملیات بود و در نهایت می‌خواست پس از شکسته‌شدن قوای دشمن، واحدهای خود را به پل نشوه در کنار شطالعرب (اروند رود) برساند و با قرارگاه فتح الحاق کند. پدافند در کنار رودخانه شطالعرب به‌منظور استفاده مؤثر از عوارض طبیعی زمین نیز مورد توجه طراحان عملیات قرار گرفته بود.

قرارگاه‌های فتح و نصر مأموریت داشتند با عبور عمده قوا از رودخانه کارون در محدوده بین سلمانیه و دارخوین، یگان‌های تحت امر خود را در شب اول عملیات به جاده آسفالته اهواز - خرمشهر برسانند. در واقع تک از شرق به غرب و اجرای تلاش اصلی در عبور از کارون و تصرف یک سرپل بزرگ با وسعتی در حدود ۷۰۰ کیلومتر مربع در مرحله نخست نبرد، ابتکار عمل مهم عملیات بیت‌المقدس به شمار می‌آمد.

عراق از برنامه ایران برای آزادسازی خرمشهر مطمئن شده بود؛ لذا ۲ هفته پیش از آغاز عملیات بیت‌المقدس، به‌صورت تعجیلی شروع به میله‌کوبی و نصب موانع عمودی در برخی از فضاهای باز شهر خرمشهر کرد تا با عملیات هلی‌برن ایران مقابله کند.»

طرح مانور عملیات بیت‌المقدس

سردار علایی یکی از دلایل موفقیت در عملیات بزرگ بیت‌المقدس را طراحی پیچیده آن دانست و در ادامه مباحث خود با تشریح طرح مانور این عملیات، به چگونگی تشکیل قرارگاه‌های تاکتیکی و عملیاتی در این عملیات پرداخت و گفت:

«شیوه برنامه‌ریزی و نحوه طراحی عملیات پیچیده بیت‌المقدس نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت این عملیات و فتح خرمشهر داشت. یکی از گام‌های تعیین‌کننده در عملیات بیت‌المقدس، تصمیم‌گیری درباره چگونگی طرح مانور این عملیات بود. طراحان این عملیات، ۳ محور را برای هجوم به مواضع عراق و پیشروی یگان‌های خودی به‌سوی اهداف در نظر گرفتند. با اینکه وسعت سرزمینی این عملیات بیش از ۲ برابر منطقه فتح‌المبین بود، اجرای تک در بیش از ۳ محور عمده جواب نمی‌داد. بنابراین، ۳

یک سرپل وسیع و بزرگ با عرض ۴۰ کیلومتر و سرزمینی به وسعت حدود ۷۰۰ کیلومترمربع را در همان شب اول تصرف می کردند، زیرا اگر چنین اتفاقی نمی افتاد، دشمن می توانست با پاتک های تعجیلی، سرپل کوچک را دوباره تصرف کند و رزمندگان اسلام را به شرق کارون عقب براند و لذا کل عملیات را ناکام بگذارد.

همچنین دشمن خاکریز بلندی در کنار جاده اهواز - خرمشهر ایجاد کرده بود تا تردد نیروهایش را مخفی نگه دارد و از آن به عنوان رده اصلی خط دفاعی خود نیز استفاده کند. ارتفاع این خاکریز از کنار جاده آسفالتی حدود ۲ متر و از سمت نیروهای خودی حدود ۴ متر برآورد می شد. تصرف این خاکریز می توانست یک آرایش دفاعی مناسب برای رزمندگان ایجاد و یک جان پناه مستحکم برای نیروهای ایرانی تأمین کند. چسبیدن به این خاکریز نیاز به اقدامات مهندسی را برای احداث خاکریز تعجیلی دفاعی در شب اول عملیات منتفی می کرد.

از سوی دیگر، گرفتن چنین سرپل وسیعی، فضای کافی و وسعت لازم را برای استقرار ۴ لشکر سپاه و ارتش فراهم می کرد؛ همچنین آسیب پذیری یگان ها و رزمندگان عمل کننده را در مقابل آتش های سنگین دشمن به سبب وجود فضای کافی برای گسترش و پراکندگی واحدها کاهش می داد. آتش توپخانه دوربرد عراق را نیز از روی پل ها و مناطق عبور یگان های عمل کننده قطع می کرد و دشمن در انتخاب محل مناسب برای اجرای پاتک های خود دچار تردید و سردرگمی می شد. در این حال و با رسیدن یگان های خودی به جاده اهواز - خرمشهر، آنها به هدف های مرحله بعدی عملیات، یعنی خط مرزی و خرمشهر نزدیک تر می شدند. ضمن اینکه با استقرار یگان های توپخانه خودی در سرپل تصرف شده، امکان پشتیبانی آتش برای رزمندگان درگیر عملیات برای مقابله با

در این طرح، یگان های قرارگاه قدس به عنوان تک پشتیبانی و همچنین تک فریب، حمله خود را از جنوب غربی اهواز و از مسیر جنوب سوسنگرد و با عبور از کرخه کور برنامه ریزی کرده بودند. مأموریت اصلی قرارگاه قدس در مرحله اول عملیات عبارت بود از درگیر نگه داشتن لشکرهای ۵ و ۶ ارتش عراق به این منظور که دو قرارگاه فتح و نصر بتوانند بدون نگرانی از برخورد با این دو لشکر، نیروهای خود را به جاده اهواز - خرمشهر برسانند و به سوی مرز پیشروی کنند. در عملیات بیت المقدس به دلیل گستردگی منطقه عملیات، طرح مانور را در ۴ مرحله برنامه ریزی کرده بودند.»

مرحله اول؛ گرفتن سرپل بزرگ

سردار علایی در ادامه تشریح عملیات، دلایل لزوم تصرف سرپل بزرگ را در عملیات بیت المقدس برشمرد و گفت:

«در عملیات عبور از رودخانه، پیش از هر اقدامی باید در ساحل دور یک سرپل کوچک در اختیار گرفت تا فرصت نصب پل های تعجیلی فراهم آید. آن گاه پس از نصب پل ها و تکمیل عملیات مهندسی و برقراری مسیر مواصلاتی، می توان این سرپل را گسترش داد. با انتخاب طرح عبور از رودخانه کارون به عنوان محور تلاش اصلی، مسئله مهم و مورد بحث طراحان و فرماندهان، وسعت و اندازه سرپلی بود که رزمندگان باید در مرحله نخست تصرف می کردند. موضوع وسعت سرپل و بزرگی و کوچکی آن، بسیار بحث برانگیز شد. برخی بر این باور بودند که در عبور از رودخانه و در مرحله نخست، باید سرپل کوچکی را تصرف کرد، زیرا نیروهای رزمی نمی توانند یک شبه یک خیز بلند بردارند و پس از عبور از رودخانه کارون، یک باره ۱۷ تا ۲۰ کیلومتر پیاده روی کنند و خود را به جاده اهواز - خرمشهر برسانند. اما برخی دیگر از طراحان و فرماندهان عقیده داشتند رزمندگان باید

برادر حسین علایی فرمانده قرارگاه نوح در عملیات والفجر ۸، منطقه فاو، بهمن ۱۳۶۴.

تعدادی سطحه پل تاکتیکی PMP در اختیار داشت که با نصب آنها فقط می‌شد ۵ پل روی کارون زد. بالاخره این پل‌ها را با استفاده از تاریکی شب و بارعایت مسائل حفاظتی، از فاصله ۲۵۰ کیلومتری (حوالی دزفول) به منطقه عمومی دارخوین منتقل کردند و با تلاش واحد مهندسی، نصب ۵ پل روی کارون انجام و در نهایت، ۳ پل در محدوده قرارگاه فتح و ۲ پل هم در محدوده قرارگاه نصر بر روی رودخانه کارون نصب شد.»

گام دوم: حرکت به سوی مرز

سردار علایی مرحله دوم عملیات یعنی حرکت نیروها به سمت مرز و بستن عقبه لشکرهای ۵ و ۶ عراق را برای فتح خرمشهر ضروری دانست و افزود:

«با مطالعه نحوه آرایش ارتش عراق و بررسی عکس‌های هوایی مشخص شد که منطقه بین کوشک تا ایستگاه حسینیه، حکم قلب و نقطه کانونی منطقه عملیات را دارد.

پاتک‌ها و نیز کمک به پیشروی‌های بعدی فراهم می‌آمد. در نهایت با توجه به همه این مباحث قرار شد محور تلاش اصلی عملیات، عبور از رودخانه کارون باشد. بنا شد دوسوم نیروهای عملیاتی در همان شب اول از این رودخانه عبور کنند و خود را به جاده اهواز - خرمشهر برسانند و سرپل بزرگی در حدود ۸۰۰ کیلومترمربع را با سرعت به تصرف درآورند. یگان‌های قرارگاه‌های فتح و نصر باید این سرپل را به‌عنوان تلاش اصلی تصرف می‌کردند و خود را به جاده اهواز - خرمشهر می‌رساندند. از سوی دیگر، یگان‌های قرارگاه قدس باید خاکریزهای خط اول ارتش عراق در کنار کرخه‌کور را به‌عنوان تلاش پشتیبانی تصرف می‌کردند.

نصب پل‌های تاکتیکی روی رودخانه کارون

در همان شب اول عملیات می‌بایست استعدادی در حدود ۵ لشکر از رودخانه کارون عبور می‌کرد و برای این منظور نیاز به حداقل ۵ پل داشتیم و در آن زمان نیروی زمینی ارتش

روند طرح‌ریزی و اجرای عملیات بیت‌المقدس

رزمندگان اسلام، خرمشهر از سمت اروند محاصره شد و در روز سوم خرداد، از اواسط روز آزادی این شهر نهایی شد.

گام چهارم؛ عبور از مرز

پیش‌بینی شده بود که اگر عملیات به‌خوبی پیش رفت و شرایط مناسب بود، در این مرحله یگان‌ها از خط مرزی عبور کرده، خود را به عارضه طبیعی اروندرود برسانند و ساحل شمالی و شرقی آن را تصرف کنند تا بتوانند به‌خوبی از منطقه پدافند نمایند. با پدافند یگان‌ها در امتداد ساحل شرقی اروندرود به‌عنوان یک مانع طبیعی، عملیات پایان می‌یافت. گفتنی است حین اجرای عملیات، با عقب‌نشینی اصولی و به‌موقع واحدهای ارتش عراق از امتداد رودخانه کرخه‌کور و کم‌شدن خط تماس ارتش عراق از ۱۷۰ کیلومتر به ۹۰ کیلومتر در فاصله طلائیه تا شلمچه عملاً این مرحله از عملیات اجرا نشد؛ زیرا ارتش عراق توانست استعداد دو لشکر ۵ و ۶ را که عقب‌نشینی کرده بودند، به یگان‌های مدافع این منطقه اضافه کند و مانع تداوم تهاجم قوای ایران شود.»

نتیجه

سردار علایی در پایان صحبت‌های خود در جمع دانشجویان دافوس، عملیات بیت‌المقدس را یکی از گسترده‌ترین و بارزترین عملیات‌های دوران دفاع مقدس دانست و درباره نتایج بزرگ آن گفت:

«در این عملیات که ۲۵ شبانه‌روز به طول انجامید، حدود ۵۴۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین‌های جنوب استان خوزستان از قوای دشمن متجاوز پس گرفته شد، بیش از ۱۹۰۰۰ نیروی عراقی به اسارت رزمندگان اسلام درآمدند و شهرهای خرمشهر، هویزه و پادگان حمید آزاد شدند.»

درواقع این منطقه، به عنوان مرکز ثقل شناخته می‌شد. چنانچه نیروهای مهاجم از مسیر ایستگاه حسینی به سمت مرز حرکت می‌کردند، عقبه دو لشکر ۵ و ۶ عراق بسته و دفاع برای ارتش عراق سخت می‌شد. بنابراین، در این مرحله پیش‌بینی کرده بودند یگان‌های قرارگاه‌های فتح و نصر تا منطقه نوار مرزی را تصرف کنند و خرمشهر را از مسیر جاده اصلی و از سمت شمال غربی شهر به محاصره درآورند؛ سپس اقدام برای آزادسازی خرمشهر صورت گیرد و با عقب‌زدن نیروهای روبه‌روی اهواز، یگان‌های قرارگاه قدس نیز محدوده جفیر - حمید را تأمین کنند.

گام سوم؛ تصرف خرمشهر

در این مرحله از عملیات قرار بود یگان‌ها از جاده اهواز - خرمشهر به‌سوی خرمشهر حرکت کنند و این شهر را به تصرف خود درآورند. آزادسازی خرمشهر از اهداف اصلی عملیات بود که از مدت‌ها قبل دغدغه ذهنی همه فرماندهان و مسئولین شده بود، ولی فتح آن کار ساده‌ای نبود؛ زیرا ارتش عراق یک آرایش پدافندی چندلایه برای آن پیش‌بینی کرده بود و حلقه‌های دفاعی آن را به پوست سخت گردو تشبیه کرده بود. روز دوم خرداد که حدود ۲۴ روز از عملیات گذشته بود، تقریباً توان رزمی یگان‌های ما به پایان رسید، ولی هنوز خرمشهر در دست عراق بود و دشمن در حال تقویت قوای آن بود. ارتش عراق کاملاً از پدافند خود در خرمشهر اطمینان داشت و به همین منظور تا آخرین ساعات روز دوم خرداد در خرمشهر مقاومت می‌کرد. از طرفی نیروهای ما هم در زمانی که به دروازه‌های خرمشهر رسیدند دیگر توان نظامی و رزمی برای ادامه کار نداشتند، اما به هر زحمتی بود، هریک از یگان‌های سپاه همت کردند و توانستند حداقل یک گردان جهت ادامه عملیات بسیج کنند. بالاخره در ادامه و با تلاش